

Uitleg van het (wettelijk) testament: twee dimensies van partijautonomie

In nalatenschapszaken dient het belang van de familie voorop te staan en dat vereist communicatie, verbinding zoeken, samenwerking met andere professionals en het trachten evenwicht te bereiken op zowel de bovenstroom als de onderstroom. Het uitgangspunt hierbij is dat het grootste belang dat een familie heeft vrede is. Het erfrecht en het fiscale recht zijn daarbij wat Fred Schonewille betreft dienend en volgend, niet sturend. In deze bijdrage beoogt hij duidelijk te maken dat de zogenoemde uitleg van het testament en van het 'wettelijk testament' een belangrijke factor kan zijn als het gaat om het bewaren of het realiseren van vrede in de familie en dat nalatenschapsmediation een voor de hand liggende setting is voor dit proces.¹

■ DOOR FRED SCHONEWILLE ILLUSTRATIE TAMAR RUBINSTEIN

Ik begin deze bijdrage met een casus over de uitleg van een testament, in een uitspraak van het Hof Amsterdam uit 2013.

Lies was in 1979 gescheiden van Joep, haar eerste echtgenoot met wie zij geen kinderen had gekregen. Een jaar later stapte ze opnieuw in het huwelijksbootje, met een man wiens naam niet vermeld is in de uitspraak. In de tussentijd heeft Lies een testament gemaakt waarin zij haar broer Bert tot enige erfgenaam heeft benoemd. In 2004 overlijdt Lies zonder afstammelingen, met achterlating van haar tweede echtgenoot en zonder dat zij haar testament heeft gewijzigd. Wie is nu de erfgenaam van Lies? Haar echtgenoot of haar broer Bert? Het Hof Amsterdam overweegt dat is gebleken dat Lies wilde voorkomen dat haar ouders haar erfgenamen zouden zijn en dat zij dit heeft willen bereiken door het aanwijzen van haar broer tot haar enige erfgenaam. Dit betreft derhalve een verhouding die zij in elk geval heeft willen regelen in haar testament in de gegeven omstandigheden, ten tijde van het opstellen ervan.

Het is echter de vraag, zo stelt het hof, of Lies óók heeft willen regelen dat broer Bert onder alle omstandigheden haar erfgenaam zou zijn, zoals de omstandigheid die ten tijde van haar overlij-

den aan de orde was, te weten de aanwezigheid van een echtgenoot met wie zij 24 jaar – vermoedelijk gelukkig – getrouwd was geweest. Het hof laat vervolgens (met een verwijzing naar artikel 46 lid 1 Boek 4 Burgerlijk Wetboek²) de weduwnaar van Lies toe tot het bewijs van zijn stelling dat het uitsluitend de bedoeling van Lies is geweest te voorkomen dat haar ouders zouden erven en dat het derhalve niet de bedoeling was haar broer te laten erven in alle omstandigheden. Naar het oordeel van het hof slaagt de achtergebleven echtgenoot in dit bewijs. Deze bleek namelijk in de gelukkige positie dat hij een groot aantal getuigenverklaringen kon laten afleggen omtrent Lies' bedoelingen. Uit deze verklaringen kwam naar voren dat Lies in de veronderstelling verkeerde dat het in 2003 geïntroduceerde 'nieuwe erfrecht' meebracht dat haar echtgenoot automatisch haar erfgenaam was.

Het resultaat in deze casus was dus dat de gehele erfenis niet aan Bert, maar aan de weduwnaar van Lies toeviel omdat de Hoge Raad de beslissing van het hof onderschreef.³

Als je dit leest komen de woorden van Martinus Nijhoff in gedachten: 'Lees maar, er staat niet

Fred Schonewille
is hoofdredacteur van dit tijdschrift.

wat er staat.¹⁴ Er staat letterlijk dat broer Bert erft maar er staat *eigenlijk* dat haar weduwnaar erft. Kortom, het hof zegt dat Lies in de omstandigheden die speelden toen zij haar testament opmaakte een keuze heeft gemaakt over haar erfopvolging maar dat zij zich in haar testament niet heeft uitgesproken over wat haar laatste wil is in andere, gewijzigde omstandigheden, welke wil wel naar voren kwam uit de genoemde getuigenverklaringen.

Uitleg in jurisprudentie en literatuur

Het geval van het testament van Lies maakt duidelijk dat het gewoon uitvoeren van een testament – dat waar het de bewoordingen ervan betreft klip en klaar is of lijkt – bepaald niet de juiste aanpak is.

Een recent arrest op dit terrein is dat van Hof 's-Hertogenbosch van 27 juli jl.⁵ In deze zaak gaat het om de benoeming door de erflater van de Stichting Ondersteuningsfonds Maria Auxiliatrix (OMA) of haar rechtsopvolger tot enig erfgenaam. Enkele jaren na het opmaken van het testament droeg deze stichting haar vermogen en activiteiten over aan de Stichting Vrienden OMA, waarbij in een overeenkomst tussen beide stichtingen uitdrukkelijk werd vastgelegd dat de overgedragen geldmiddelen uitsluitend zullen worden besteed overeenkomstig het statutaire doel van de overdragende stichting. Kort na deze overdracht werd de Stichting OMA ontbonden.

Na het overlijden van de erflater stellen de kinderen van de broers en zuster van de erflater (dus zijn neven en nichten die op grond van de wet de erfgenamen zouden zijn indien er geen testament zou zijn gemaakt) dat het testament heel duidelijk is: de Stichting OMA bestaat niet meer, de Stichting Vrienden OMA is niet de rechtsopvolger van de Stichting OMA en er is evenmin een andere rechtsopvolger, op welke grond zij, de neven en nichten, derhalve de erfgenamen zijn. De Vriendenstichting ziet dit uiteraard geheel anders en meent dat zij beschouwd dient te worden als de rechtsopvolger van de Stichting OMA.

Waar het mij nu vooral om gaat – en wat mij in hoge mate verontrust – is dat de rechtbank in de eerdere procedure had overwogen dat 'niet geoordeeld kan worden dat het testament waarin de Stichting OMA of haar rechtsopvolger tot enig erfgenaam is benoemd geen duidelijke zin heeft zodat aan uitleg van de desbetreffende testamentaire beschikking niet kan worden toegekomen.'

Gelukkig wordt deze volstrekt onjuiste rechtsopvatting van de rechtbank Limburg door het hof direct gecorrigeerd met de volgende overweging: 'Ingevolge de in artikel 46 Boek 4 vastgelegde norm dient bij de beantwoording van de vraag of de bewoordingen van een uiterste wilsbeschikking duidelijk zijn – dat wil zeggen als verklaring van hetgeen de erflater wil dat er na zijn dood met zijn vermogen zal geschieden een duidelijke zin hebben – mede te worden gelet op de verhoudingen die de erflater bij zijn wilsbeschikking heeft willen regelen en op de omstandigheden waaronder deze is gemaakt.'⁶

Door uitleg komt het hof vervolgens tot de vaststelling dat de erflater zijn vermogen aan een goed doel wilde nalaten en niet aan zijn neven en nichten, met wie hij tijdens zijn leven geen of nauwelijks contact had.

In deze zaak richt het Hof 's-Hertogenbosch zich bij de uitleg van het testament derhalve vooral op de verhoudingen die de

erflater wilde regelen en niet zozeer op de omstandigheden waaronder hij zijn testament opstelde. Tevens overweegt het hof dat, kort gezegd, in casu weliswaar geen formele rechtsopvolging heeft plaatsgevonden doch sprake is van een materiële rechtsopvolging, nu de Stichting Vrienden OMA zich aan de overeenkomst houdt die ten tijde van de overname werd gesloten tussen beide stichtingen. Het hof acht het in dit kader onwaarschijnlijk dat het verschil tussen formeel en materieel door de notaris aan de orde zal zijn gesteld ten tijde van het opstellen van het testament.

Perrick wijst er in zijn handboek *Erfrecht en schenking* eveneens uitdrukkelijk op dat ook bij een uiterste wilsbeschikking die volgens haar bewoordingen op het eerste gezicht duidelijk is, uitleg aan de orde is. Hij merkt op dat, anders dan in het oude recht het geval was, in het huidige Boek 4 geen bepaling meer voorkomt die stelt dat indien de bewoordingen van een uiterste wil duidelijk zijn, men daarvan niet mag afwijken door uitleg. Perrick voegt daar nog aan toe dat een dergelijke bepaling ook geen geldend jurisprudentieel recht zou weergeven.⁷

Lees maar, er staat niet wat er staat

Nu de wet, de Hoge Raad en de literatuur uitermate helder zijn – uitleg van een testament is altijd aan de orde – verbaast het natuurlijk zeer dat de rechtbank Limburg kennelijk hardnekkig het oude recht blijft toepassen dat inmiddels al een kleine twintig jaar geleden werd afgeschaft. Maar ik vrees dat deze rechtbank daarin niet alleen staat en de mindset in de praktijk nog steeds erg wordt beïnvloed door de spoken uit het verleden. Mijn hypothese is dat hieraan ten grondslag ligt dat oude opvattingen en gewoonten zich vaak erg moeilijk laten wijzigen: de spreekwoordelijke olietanker verandert immers maar zeer traag van koers. Tevens spelen ongemak en onterechte vrees een rol bij rechters maar ook bij notarissen. Verder heerst de gedachte dat uitleg ten koste zou gaan van rechtszekerheid; ik zou hiervan willen maken: *vermeende* rechtszekerheid. Met Perrick ben ik van mening dat de recente jurisprudentie van de Hoge Raad – ik verwijs in dit verband naar het arrest betreffende het testament van Lies waar ik deze bijdrage mee begon – blijkt geeft van een evenwichtige afweging van enerzijds het belang van de rechtszekerheid (dat de wet mede wil dienen door het stellen van het vormvoorschrift van de notariële akte voor testamenten) en anderzijds het belang dat recht wordt gedaan aan de bedoelingen van de erflater.⁸ Aan dit laatste belang dient in mijn ogen een groter gewicht toegekend te worden dan aan het belang van de rechtszekerheid.

Casus

Ter verdere verduidelijking bespreek ik een casus uit mijn mediationpraktijk.⁹ Deze komt in het kort op het volgende neer.

Een vader was na diens scheiding opnieuw in het huwelijk getreden. Zijn drie toentertijd nog tamelijk jonge kinderen (een dochter en twee zonen) hadden nooit een warme verhouding ontwikkeld met hun stiefmoeder. Uit het tweede huwelijk van vader werden geen kinderen geboren.

Vader had zijn drie kinderen in het jaar voor zijn (onverwachte) overlijden verzekerd dat hij in zijn testament goed voor hen had gezorgd. Na zijn overlijden bleek echter dat vader een klassiek vruchtgebruiktestament had opgesteld waarin hij aan zijn weduwe ook de bevoegdheid had toegekend in te teren op het vruchtgebruikvermogen, alsmede de bevoegdheid dit te vervreemden, en waarin hij haar tevens had vrijgesteld van de verplichting (hypothecaire) zekerheid te verschaffen waar het betreft de erfdelen van zijn kinderen.¹⁰ Daarnaast had hij zijn beide zonen in de legitieme gesteld en had hij ook zijn kleinkinderen ongelijk bedeed door de kinderen van zijn beide zonen een bedrag te legateren dat de helft bedroeg van het legaat dat de kinderen van zijn dochter ontvingen.¹¹

Het moge duidelijk zijn dat de kinderen (mijn cliënten als *mediation advocate*¹²) dit bepaald niet hadden zien aankomen. Er was tussen vader en zijn zonen weliswaar een minder goede verstandhouding dan tussen vader en dochter maar dit rechtvaardigde in de beleving van de kinderen op geen enkele wijze de inhoud van vaders testament. Waarvoor bij mijn cliënten evenmin enig begrip bestond, is dat vader niet had toegelicht waarom hij de door hem in zijn testament vastgelegde keuzen had gemeend te moeten maken: in het testament was zelfs geen begin van een considerans te ontwaren en ook was er geen brief, videoboodschap of iets anders dat voor de kinderen een verklaring had kunnen vormen voor de inhoud van het testament. Het voorspelbare gevolg hiervan was dat de stiefmoeder de schuld kreeg, hun herinnering en beeld van hun vader met bitterheid werden vermengd en er ook tussen de kinderen enige tijd grote spanningen speelden. Een testament als het onderhavige heeft het effect van een bom die in de familie wordt gegooit. Het heeft dan ook veel moeite gekost om te bereiken dat uiteindelijk een beter evenwicht werd bereikt tussen de kinderen en hun stiefmoeder.

Deze casus is relevant omdat het heel veel voorkomt dat wanneer sprake is van een zogenoemd samengesteld gezin, er voor een vruchtgebruiktestament wordt gekozen. Maar de casus is ook belangrijk om twee andere redenen.

De eerste is dat in dergelijke testamenten vaak standaardbepalingen zijn opgenomen zoals de genoemde bevoegdheden tot intering en vervreemding en de vrijstelling van de verplichting zekerheid te geven. De vraag rijst dan of het hier gaat om bewuste en doordachte keuzen van de erflater, dan wel of deze automatisch mee zijn gekomen met 'het model vruchtgebruiktestament' van de notaris. Het vermoeden dat het laatste het geval is, leeft in deze gevallen sterk bij de erfgenamen, is mijn ervaring.

De tweede reden is dat het ook zo kan zijn dat een erflater welbewust voor dit type testament heeft gekozen maar dit een desastreuze uitwerking kent doordat het – zoals in deze zaak het geval was – een ontwrichtende uitwerking heeft op het familiesysteem dat achterblijft.

De vraag is nu of uitleg ook in deze gevallen soelaas kan bieden. Mijn antwoord daarop luidt bevestigend, preluderend op wat ik hierna nog over het beginsel partijautonomie opmerk. Indien een testament geen antwoord geeft op de vraag of de erflater standaardbepalingen als de genoemde bewust heeft gewild, is er automatisch veel ruimte om langs de weg van uitleg tot een evenwicht te komen waarin ook de kinderen zich (beter) kunnen vinden, gezien hun grote belang. En ik meen

tevens dat door uitleg kan worden bereikt dat, indien de bedoelingen van een erflater die hij tot uitdrukking heeft gebracht in zijn testament tot oorlog in de familie leiden, de partijautonomie van de erfgenamen zwaarder moet wegen dan de partijautonomie van de erflater.¹³ Om de simpele reden dat de eerstgenoemden leven en met elkaar verder willen (of moeten) en de erflater het ondermaanse heeft verlaten.

Ik bepleit daarom in deze context het standaard opnemen in elk testament van een 'vredesclausule'. Hierin kan de erflater met zoveel woorden ruimte bieden aan zijn erfgenamen om door uitleg tot bijstelling van het testament te komen wanneer het welbewust door hem zo gewilde testament toch tot onvrede leidt. Een dergelijke clausule zou gezien kunnen worden als verschijningsvorm van procesdelegatie door de erflater. Het standaard opnemen van een mediationclausule in testamenten, bij wijze van procesregie door de erflater, zou ook een grote positieve bijdrage leveren aan het op een goede en effectieve wijze afwikkelen van de nalatenschap.

Partijautonomie

Zoals ik het zei is partijautonomie het rechtsbeginsel dat in de kern ten grondslag ligt aan artikel 46 Boek 4 BW en valt deze uiteen in twee dimensies: de partijautonomie van de erflater en de partijautonomie van de erfgenamen.

Bezien vanuit het perspectief van dit wetsartikel zijn de autonomie van de erflater en de autonomie van de erfgenamen communicerende vaten: naarmate de erflater in diens testament (of op andere wijze: door een brief aan zijn erfgenamen, een videoboodschap of in gesprekken met zijn erfgenamen voorafgaand aan zijn overlijden) meer duidelijkheid heeft gegeven omtrent de verhoudingen die hem voor ogen hebben gestaan in zijn testament te regelen en de omstandigheden waaronder – of mooier verwoord: de context waarin – hij zijn uiterste wil opmaakte, is zijn autonomie bepalender en is er minder ruimte voor uitleg door zijn erfgenamen. Andersom geldt vanzelfsprekend hetzelfde: naarmate de erflater heeft nagelaten deze duidelijkheid te verschaffen, is de partijautonomie van zijn erfgenamen groter als het op uitleg aankomt. Een uitvoerige en complete considerans zou in mijn ogen de beste wijze zijn waarop een erflater gestalte en uitdrukking kan geven aan diens autonomie inzake zijn nalatenschap. Een goede considerans geeft tevens informatie over wat ik zou willen noemen het 'notarieel-technische deel' van het testament: de hiervoor genoemde standaardbepalingen waarvan gedacht zou kunnen worden dat die automatisch mee zijn gekomen met het door de notaris gehanteerde model. En ik zie echt geen enkele goede reden waarom een considerans niet de hoofdzaak zou zijn van elk testament dat wordt verleden.

In dit licht kom ik tot het volgende getrapte schema waarin de autonomie van de erfgenamen van zeer beperkt toeneemt tot heel ruim als het gaat om de uitleg van het testament en tevens om de uitleg van het 'wettelijk testament', op welk begrip ik zo dadelijk terugkom:

- testament met uitvoerige en complete considerans / 'wettelijk testament' met uitvoerige toelichting;
- testament met beperkte considerans / 'wettelijk testament' met beperkte toelichting;
- testament zonder considerans / 'wettelijk testament' zonder enige toelichting.

In de zaak van het testament van Lies deed zich de bijzonderheid voor dat zowel sprake was van een 'testament zonder considerans', als van een 'wettelijk testament met toelichting achteraf', omdat na haar overlijden bleek dat Lies met ten minste een handvol vriendinnen over haar testament en haar achterliggende motieven had gesproken en uit hun getuigenissen naar voren kwam dat Lies in de veronderstelling verkeerde dat het nieuwe 'wettelijk testament' dat in 2003 met het nieuwe erfrecht was geïntroduceerd in haar geval automatisch van toepassing zou zijn (*quod non*) en zij op die grond meende derhalve geen nieuw notarieel testament op te hoeven stellen omdat het testament dat zij had door het nieuwe erfrecht – en het daarin besloten 'wettelijk testament' – was *overruled*.

Het 'wettelijk testament'

Ik sta nu kort stil bij het 'wettelijk testament'. De achtergrond van de hier geplaatste aanhalingstekens is uiteraard dat de vererving op grond van de wet *intestaat* is en er dus strikt bekeken geen testament aan te pas komt.¹⁴ Maar materieel gezien zou goed verdedigd kunnen worden dat het hier een 'staats testament' betreft dat automatisch van kracht wordt indien de erflater de desbetreffende wettelijke bepalingen tijdens leven niet geheel of gedeeltelijk buiten werking heeft gesteld door een notarieel testament op te laten maken. Zo beschouwd ligt de vraag voor de hand of uitleg ook aan de orde is waar het gaat om dit 'wettelijk testament' en ik zie geen enkel steekhoudend argument om deze vraag ontkennend te beantwoorden. De toetsstenen van artikel 46 Boek 4 BW doen ook hier opgeld: welke verhoudingen hebben de erflater voor ogen gestaan toen hij besloot dat het 'wettelijk

testament' voor hem volstond en wat waren de omstandigheden waarin hij dit besluit nam?

Het is natuurlijk zo dat we ons hier wel op een diffuser terrein bevinden waarin alles onduidelijker is dan wanneer een erflater een testament laat opmaken bij de notaris. In veel gevallen zal immers geen sprake zijn van een weloverwogen keuze voor het 'wettelijk testament' maar wordt door de erflater gedacht, dan wel aangenomen, dat er een goede wettelijke regeling van kracht is of wordt – veel prozaïscher – de drempel naar het notariskantoor als zijnde te hoog gepercipieerd. Ook komt het veel voor dat mensen het thema graag ver voor zich uitschuiven. Als echter wel sprake is van een geïnformeerde en welbewuste keuze voor het 'wettelijk testament', dan heeft het natuurlijk sterk de voorkeur deze keuze in een testament te bevestigen omdat daarmee wordt bereikt dat deze daarmee vastligt en bewijsbaar is.

Een kleine parallel trekkend met het huwelijksvermogensrecht kom ik uit bij het commentaar van Luijten en Meijer¹⁵ op het arrest van de Hoge Raad van 18 juni 2004, bekend onder de benaming *contrair gedrag*.¹⁶ In dit arrest had de Hoge Raad, heel kort samengevat, bepaald dat bij de uitleg van huwelijksvoorwaarden de bedoelingen van de echtgenoten met hun huwelijksvoorwaarden ook kunnen worden afgeleid uit hun feitelijke, met elkaar overeenstemmende gedragingen tijdens hun huwelijk.

Naar aanleiding van dit arrest komen Luijten en Meijer tot de in mijn ogen zeer juiste gevolgtrekking dat ook wanneer echtgenoten in de wettelijke gemeenschap zijn gehuwd (de 'staats-huwelijksvoorwaarden'), bij de uitleg daarvan in het geval van echtscheiding hun bedoelingen, zoals naar voren

komend uit hun gedrag tijdens hun huwelijk, de doorslag dienen te geven, op dezelfde voet als dat bij in notarieel vastgelegde huwelijkse voorwaarden gehuwde echtgenoten.

Mediation biedt een veilige context voor het vaak delicate proces van de uitleg van een testament

Mediation in de context van nalatenschappen

Op basis van veel ervaring durf ik te beweren dat mediation alles biedt dat nodig is voor een goed en zorgvuldig uitlegproces.¹⁷ Mediation biedt in de eerste plaats een veilige context voor het vaak delicate proces van de uitleg van een testament. Unieke aspecten van deze context zijn dat alle partijen tekenen voor geheimhouding, dat zaken die in een mediation aan de orde komen of informatie die door een partij wordt ingebracht door een andere partij niet kunnen worden gebruikt in een gerechtelijke procedure wanneer de mediation niet slaagt en voorts – geheel anders dan in de notariële praktijk het geval is – dat in mediation pas een overeenkomst tot stand komt indien deze schriftelijk is vastgelegd en door alle partijen is ondertekend.¹⁸

In de tweede plaats ziet mediation op zowel de zogenoemde *bovenstroom* als op de zogenoemde *onderstroom*. De bovenstroom betreft de feiten, juridische bepalingen en zakelijke thema's en met onderstroom wordt bedoeld op, heel kort samengevat, psychologische facetten die maken dat het proces op de bovenstroom stroef verloopt. Juist omdat in nalatenschapskwesties veelal sprake is van een sterke onderstroom, is nalatenschapsmediation ook om die reden een voor de hand liggende *setting* voor de uitleg van een testament en daarmee voor de afwikkeling van een nalatenschap.

Als derde punt wil ik hier nog noemen dat erfgenamen ter afsluiting van een mediationproces een vaststellingsovereenkomst sluiten met elkaar en zij daarmee technisch gezien bindend adviseurs in hun eigen zaak zijn. Zij laten met hun keuze voor mediation niet alleen zien verantwoordelijkheid te nemen voor een goede en evenwichtige afwikkeling van de nalatenschap. Zij sluiten daarmee in de meeste gevallen ook een rijkere overeenkomst met elkaar in vergelijking met een uitspraak van de rechter (die in zijn beschikking immers alleen mee kan nemen wat hem is voorgelegd en die zich daarnaast slechts op het juridische bovenstroomterrein kan bewegen). Bovendien bereiken ze vrijwel altijd ook dat de verhoudingen binnen de familie zijn hersteld of verbeterd dan wel herstellende zijn. Hiermee is ook gezegd dat voor de uitleg van een testament geen rechter hoeft te worden ingeschakeld.

Voor de goede orde merk ik in dit verband op dat een vaststellingsovereenkomst gevolgd moet worden door de fiscus, tenzij sprake zou zijn van *fraus legis*.¹⁹

Tot besluit

De opdracht aan erfrechtprofessionals is om hun werk met een andere mindset tegemoet te treden, hun vak vanuit de opstelling van de hulpverlener die hij/zij primair is te gaan zien

en te benaderen, niet meer te blijven doen wat altijd zo is gedaan – hoe het je is geleerd – en niet meer mee te blijven lopen in de maat van het traditionele systeem.

Het voorgaande leidt mij tot de conclusie dat er ruim baan gegeven dient te worden aan een zorgvuldige, professioneel begeleide uitleg van het testament en van het 'wettelijk testament'. Uitleg is niet de uitzondering op de 'hoofdregel', moet niet gezien en gevoeld worden als een ongemakkelijk aanvoelend *last resort*, doch als de vanzelfsprekende en juiste eerste stap, als de hoofdroute in de afwikkeling van elke nalatenschap. ■

NOTEN

1. Deze bijdrage is een bewerking van de voordracht die de auteur heeft gegeven ter gelegenheid van de Erfenisvakdag 2021, op 12 oktober 2021 in het Openluchtmuseum te Arnhem.
2. Dit artikellid luidt als volgt: Bij de uitlegging van een uiterste wilsbeschikking dient te worden gelet op de verhoudingen die de uiterste wil kenmerkend zijn, en op de omstandigheden waaronder de uiterste wil is gemaakt.
3. HR 11 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:911.
4. M. Nijhoff, *Awater*, 1934.
5. Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 27 juli 2021, ECLI:NL:RBLIM:2019:7016.
6. Het hof haalt met dit citaat een arrest van de Hoge Raad aan: HR 3 december 2004, ECLI:NL:HR:2004:AR0196.
7. S. Perrick, *Erfrecht en schenking*, Asser-reeks 4, Deventer: Wolters Kluwer 2017, p. 206 e.v.
8. Perrick 2017, p. 215.
9. Deze casus besprak de auteur tijdens de Erfenisvakdag 2019.
10. Een dergelijk testament houdt in dat de langstlevende echtgenoot het zogenoemde vruchtgebruik van de nalatenschap van de erflater verkrijgt en daarnaast extra rechten en bevoegdheden. Kort gezegd betekent dit dat de langstlevende zich in de praktijk als eigenaar kan gedragen en zich dus vrijwel niets gelegen hoeft te laten liggen aan de echte eigenaars: de kinderen.
11. Kinderen die 'in de legitieme' worden gesteld door een erflater ontvangen slechts hun minimum erfdeel op grond van de wet: de helft van hun gewone erfdeel.
12. Een *mediation advocate* treedt op als partijadviseur met een mediationattitude in zaken waarin er niet bij alle betrokken partijen genoeg draagvlak is voor mediation. Ook kan een mediation advocate een partij in een mediation begeleiden als adviseur en al dan niet aanwezig zijn bij de mediation gesprekken.
13. Onder erfgenamen versta ik in voorkomende gevallen ook legitiemissen (en andere schuldeisers van de nalatenschap), legatarissen, verwachters en lastbevoordeelden.
14. Intestaat (*ab intestato*) is de term die in het juridisch jargon wordt gebruikt wanneer geen testament is opgemaakt door een erflater.
15. E.A.A. Luijten & W.R. Meijer, *Huwelijksgoederenrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2005, p. 303.
16. HR 18 juni 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO7004.
17. Fred Schonewille, 'De uitleg van testamenten in nalatenschapsmediation', in: *De uitleg van het testament*, Erfenisvakdag Cahiers 2013, Antwerpen-Apeldoorn: Maklu Uitgevers 2013. Deze schets is onverminderd actueel is.
18. Zie voor het laatstgenoemde aspect: Hoge Raad 20 december 2013, ECLI:NL:HR:2013:2049.
19. Dit is de term die in het belastingrecht wordt gebruikt voor het opzettelijk handelen in strijd met belastingregels.